

עם פטירת ליאון שלף ע"ה

שלמה דשן*

עם פטירת ליאון שלף ע"ה אבד לנו עמית ותיק ושותף אקדמי חשוב. אך יותר מכל חסר לנו עתה האדם היקר, הנדיר באיכותו. ליאון היה אינטלקטואל גמור, השקוע בהגות ובספרים, ועם זאת איש פוליטי דעתן. הוא הרבה להתבטא בלהט בכתב ובעל־פה. שאלות מעשיות גדולות העסיקו אותו, שאלות של מלחמה ושלום, שאלות של קיפות, צדק ושוויון. ליאון היה חבר פעיל בקהילה דתית־קונסרבטיבית בסביבת מקום מגוריו, השתתף בקביעות בתפילות ותרם לפעילויות אחרות של בית־הכנסת. הוא היה יהודי מאמין על־פי דרכו, וגם איש טוב, בעל חמלה, שניצל את הידע המשפטי שלו כדי לעזור למי שנוקק לסיוע משפטי. מעל לכל היה ליאון רודף צדק ושלום, בחברה, במדינה ובסביבתו המיידית. הוא ידע לנווט בתבונה בין בעלי מחלוקת ולהיות רצוי ואהוב על הכל. איש חכם ונבון, שהצליח להישאר אופטימי ומאיר פנים לכל, למרות מודעותו העמוקה למצוקות ולעיוותים שבחיים.

התכונות השונות הללו אינן מצליחות תמיד לדור יחד באדם אחד, אך אצל ליאון לא היו סתירות. הכל היה מקשה אחת, משום שליאון היה בעל אישיות הרמונית, משולבת ומאוזנת. מאור הפנים והלבביות שלו עוררו תחושה של ישירות וכנות גמורה, של איש שאינו שומר דבר לעצמו, גלוי ונטול סודות. גם האמונה הדתית לא הייתה אצלו עניין פרטי וממודר. אמונתו הייתה גלויה ובאה לידי ביטוי ברבות מן העשיות האקדמיות שלו ובכל עשיותיו הפוליטיות. הישירות של ליאון הייתה מרנינה, לא היה בו שמץ אירוניה (ובוודאי לא ציניות). ישירותו הייתה עדינה לגמרי. היינו שותפים לחדר בשנת חייו האחרונה, אחרי שפרש לגמלאות, ולא פעם נוצרו בינינו ויכוחים ואי־הסכמות. אך ויכוח עם ליאון היה חוויה ייחודית. הוא התלהט והתלהב מתוך דבקות בדעתו־שלו, אך תוך כדי כך הקרין לזולת את התחושה שהדעה המנוגדת חשובה, מעניינת וראויה לא פחות. את דברי הביקורת השמיע בנעימה מחמיאה, כמעט מלטפת, אפילו בעניינים הפוליטיים שהיו יקרים ללבו.

ליאון היה חוקר פעיל, מרצה נדיב ומחבר ספרים ומאמרים פורה ביותר. הוא ראוי שתיכתב עליו ביוגרפיה אינטלקטואלית מסודרת, שתסקור את מסלולו כצעיר ציוני מדרום אפריקה, שהתחיל את דרכו בארץ בקיבוץ, המשיך בלימודי משפטים, ולא נטש את התחום אף שנראה בלתי הולם את אישיותו, אלא שילב אותה בסוציולוגיה ופיתח עיונים מקוריים בנושאים שונים ונפרדים. בינתיים, בהעדר ביוגרפיה ראויה, אוכל רק לבטא את התרשמותי שמניע חשוב בעבודתו של ליאון הייתה המוסריות היהודית־המקראית, שליאון חש מחויב לה, ואשר הייתה חלק חשוב מתרבותו וערכיו.

למדנותו של ליאון יכלה לעורר קנאה בעמיתים רבים. באחד מספריו הראשונים, *Generations Apart*, צלל לתוך ספרות פסיכולוגית (נוסף על הספרות המשפטית והסוציולוגית) כדי להתמודד באופן מקורי עם בעיות שרק בשלב מאוחר יותר נעשו מקובלות ואופנתיות בשיח החברתי, כגון זכויותיהם של ילדים ובני נוער ביחסיהם עם מבוגרים.

* החוג לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל־אביב

באחד מספריו המאוחרים, *The Future of Tradition*, עסק ליאון בכישרון שרידותן של מסורות חיים שבטיות בעידן שלנו, וכן במעמד המשפטי שרצוי להעניק להן. הכרך הגדול הזה רווי למדנות אנתרופולוגית מרשימה, וגם בו ניכרים דחפיו המוסריים של המחבר, הבוחן באהדה כיצד יש לקיים מסורות שבטיות בחברות הטרוגניות בהווה. גם כאן בולטת גישתו האופיינית של ליאון, הפעיל הפוליטי, בקריאתו את טיבה של המערכת המשפטית בחברה השבטית כמערכת הממליצה על התרת סכסוכים לא בדרך של הכרעה, אלא במשא ומתן המוליך לפשרה ולפיוס.

בספרו האחרון, עשבים שוטים בגן־עדן, עסק ליאון בקשר בין פוליטיקה ליהדות, ובמיוחד במסרים הפוליטיים של המקרא. בתחילת הספר הוא מתוודה: "אני כותב מתוך יראת כבוד למורשתנו, אך גם בתחושה עמוקה שמורשת זו נמצאת בסכנה... [מפני] המתיימרים להיות שומריה... לא קל היה לכתוב ספר זה, אבל קשה עוד יותר שלא לכתובו."

הכתיבה בספר רוויה בכאב ובמאמץ לגשר בין פוליטיקה ראויה, לפי הבנתו של ליאון, לבין קטעים במקרא המצריכים עיון, כדי למנוע סתירה בין השניים. פרשנותו של ליאון מעוצבת כולה על־ידי אהבתו למקרא ולשלום גם יחד. דוגמה לכך הוא האופן שבו הספר מטפל באירועים בספר "בראשית", שבהם מופיעה העיר חרון (קנייתו של אברהם את מערת המכפלה והמפגשים בין האחים היריבים יצחק וישמעאל, יעקב ועשיו ויוסף ואחיו). ליאון מבליט אירועי פיוס שהיו שם לדעתו, וכך הוא מסכם:

"זמן רב עבר מאז נקבר שם אברהם במעמד שני בניו... חשוב לבחון שוב ושוב את מלוא משמעותו של המעמד. מי שרואה בו ביטוי של סולחה יוצר תשתית לעשיית שלום... מי שמתעקש על בלעדיות המקום ליהודים – זורע פורענות."

בדומה לכך, הקישור שליאון עושה לסיפור אדם וחווה בגן־עדן מעיד על רגישותו הפמיניסטית, אם כי אולי באופן מאולץ יותר. בקריאתו את הסיפור עומד ליאון על פן חיובי בדמותה של האישה הקמאית. האישה היא הדמות הראשונה המורדת בסמכות־על ופועלת באופן עצמאי, ובכך היא מקדמת את מעמדו של המין האנושי מעבר לזה של מינים אחרים. העיון בפרשה זו מתקשר אצל ליאון לפן החיובי שהוא רואה בסרבנות המצפונית ולמאמצים שעשה בפועל לסייע לסרבני מצפון. אך כאן מתגלה עצמאותו של ליאון עצמו, אשר ברבים מכתביו טרח להבחין בין סרבנות של יחידים לבין סרבנות קבוצתית, שאותה סיווג כהמרדה וכפסולה מכל וכל.

ליאון היה מלומד המעורב במצוקות של חברתנו, והשתדל לתרום מן המיומנויות המקצועיות שלו לרווחת כולנו. הוא נפטר באופן דרמטי ובלתי אופייני לו, אך בכל זאת ראוי ומתאים לו, אם כי בגיל צעיר מדי, לצערנו. ליאון נשא דברים בכנס שעסק בענייני צדק וזכויות אדם. הוא דיבר בלהט, כרגיל, סיים את הרצאתו, התיישב במקומו ונפטר. כך גם ביומו האחרון היה במלוא איכותו וכוחו, כתמיד. באחד ההספדים כינה אחד העמיתים את ליאון בתואר "צדיק", ואכן דייק באמירתו. היה בו סממן נדיר של תום וטוהר, הוא היה בעל נפש יפה. מתאים לקרוא עליו כמה שורות של קלסיקה עברית הנכונות גם לגביו: יהי חלקי עמכם, ענני עולם, אלמי נפש, רקמי חייהם בסתר, צנועי הגות ועלילה... אור אחד לעינכם תמיד... ובת־שחוק אחת, רבת בינה וסליחה, לשפת־יכם... אתם השומרים הנאמנים לצלם אלהים בעולם! (ח"נ ביאליק, יהי חלקי עמכם).